

УДК 37”19/20”:373.3

**ГУМАНИСТИЧНІ АКТУАЛІТЕТИ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ПЕДАГОГІКИ II ПОЛ. XIX ст.**

Попельнюх О.І.

*Харківський національний університет будівництва
та архітектури*

Проаналізовано основні, найбільш важливі, за переконанням автора, напрями розвитку вітчизняної педагогічної науки II пол. XIX століття щодо їх гуманістичного спрямування. Зроблено висновок про їх актуальність і значення для сучасної теорії й освітньої практики.

Ключові слова: гуманізація освіти, особистісно зорієнтоване виховання, дитиноцентричний, соціалізація, національне виховання, педагогічна взаємодія.

**ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ АКТУАЛИТЕТЫ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ПЕДАГОГИКИ II ПОЛ. XIX в.**

Попельнюх А.И.

Проанализированы основные, наиболее важные, по мнению автора, направления развития отечественной педагогической науки II пол. XIX века с точки зрения их гуманистического содержания. Сделан вывод об их актуальности и значении для современной теории и образовательной практики.

Ключевые слова: гуманизация образования, личностно ориентированное воспитание, детоцентричный, социализация, национальное воспитание, педагогическое взаимодействие.

**HUMANISTIC CURRENCY OF DOMESTIC PEDAGOGICS
OF THE 2ND HALF OF XIXTH CENTURY**

Popelnyukh O.I.

The primary, most significant (in writer's opinion) directions of domestic pedagogics development of the 2nd half of XIXth century from the prospective of their humanistic content are analysed. The deduction of

their currency and significance for modern theory and educational practice is made.

Key words: humanization of education, person-oriented education, child-centred socialisation, national education, pedagogical interaction.

Принципові зміни, що відбуваються в суспільстві і пов'язані з переходом його в інформаційну стадію розвитку, стали причиною ґрунтовних, кардинальних трансформацій у першу чергу саме в тих сферах суспільної життєдіяльності, які пов'язані з соціалізацією індивіда, його підготовкою до успішної інтеграції в навколишнє соціальне (і не тільки) середовище. Інформаційна „революція” постала як чинник переходу до нової освітньої, гуманоцентричної парадигми, а відтак і сучасна школа вступила в нову фазу свого розвитку.

Провідні вітчизняні вчені (А.М. Бойко, С.У. Гончаренко, М.Б. Євтух, В.Г. Кремень, В.І. Лозова, Л.С. Нечепоренко, Н.Г. Ничкало, Н.С. Побірченко, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Г.В. Троцько, М.Д. Ярмаченко та ін.), які розробляють стратегічні основи розвитку сучасної науки, обов'язковим підґрунтям для наукових пошуків вважають дослідження й актуалізацію творчого доробку педагогічної спадщини минулого [6; 7; 13]. Це дасть можливість значно покращити навчально-виховний процес, оскільки здатне позитивно впливати на гуманізацію освіти, розбудову дитиноцентричної системи освіти й виховання. У цьому сенсі не є винятком і проблема аналізу гуманістичного спрямування вітчизняної школи II половини XIX – початку XX століття.

Вивчення й узагальнення великої кількості сучасних історико-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що означений аспект розвитку педагогічної науки й освітньої практики зазначеного періоду залишився поза увагою науковців. Хоча слід додати, що деякі дослідники все ж таки побіжно торкалися цього питання [12]. Тому ставимо завдання схарактеризувати найбільш актуальні, виразні, суттєві й характерні ознаки того процесу, який можна визначити як гуманістичне спрямування педагогічної думки і школи II половини XIX століття.

Перш за все вважаємо за доцільне послатися на визначення гуманізації освіти, яке ґрунтовно сформульоване С.У. Гончаренком. Учений зазначає, що складовими цього процесу є: спрямування на майбутнє людини, утвердження тези, що все залежить від її власних зусиль, власної активності; актуалізація можливостей, закладених в індивіді, всебічна культивування його гідності; формування в учнів цілісного, системного бачення світу і свого місця в ньому на основі єдності теорії й особистого соціального досвіду; виховання власної гідності як єдиної умови гідного життя і людини, і держави; повага до прав, свобод і позиції вихованця; доведення до свідомості вихованця конкретних цілей його виховання; засвоєння змісту навчальних предметів через усвідомлення ступеня важливості цих знань; навчальний матеріал має виступати передусім засобом пробудження й розвитку пізнавальної активності школярів, засобом виховання кращих людських якостей (допитливості, розуміння цінності творчої праці, громадянської активності, почуття власної гідності, чесності, порядності тощо) [3, с. 156-158]. Додамо, що гуманізація виховного процесу розглядається і як один з принципів національного виховання [3, с. 568].

Нами досліджено й проаналізовано гуманістичний внесок у розвиток освіти в Україні відомого педагога II половини XIX століття М.О. Корфа. У своїх працях він писав, що в роботі школи, в її програмах і планах мають бути враховані народна педагогіка, звичаї та обряди українців, легенди й повір'я, народна ментальність, національна самосвідомість, фольклорно-календарні традиції тощо. Головним чинником роботи школи, який має величезний гуманістичний потенціал, є виховання свідомих громадян, підготовка їх до життя в суспільстві [6].

Відомий педагог К.В. Єльніцький переконував, що віра в свої сили, бережне ставлення до довкілля, моральне виховання – це ключові пріоритети роботи школи. Він писав, що „...при вихованні до можливого щастя треба формувати звичку працювати, виховувати моральні потреби, привчати до стриманості, формувати вищі духовні інтереси, виховувати любов до довкілля та зміцнювати здоров'я” [4, с. 158]. Гуманістичні ідеї розвивального навчання, єдності навчання й виховання знаходимо в працях С.І. Миропольського. У роботі „Ученик и воспитывающее обучение” педагог виводить необхідність гармоній-

ного розвитку особистості, формування моральних засад поведінки дитини, їх загальнолюдське значення. Так, приміром, педагог вважав, що головним напрямом у вихованні має бути прищеплення дітям добрих моральних якостей: совісливості, правдивості, стриманості, почуття морального обов'язку, доброзичливості, скромності, слухняності, любові до праці. Він писав: „Головне завдання початкової школи не в галузі знань та вмінь, а в вихованні серця й спрямуванні волі. Добре серце – все добре, недобре серце – все недобре, адже від серця народжується життя” [5, с. 59].

Гуманістичними за своєю суттю були ідеї щодо національного виховання С.Ф. Русової. Українськими проблемами для неї були рідна школа, що відповідає духовному складу українського народу, національний характер як основа виховання, формування національної духовності й самосвідомості. Просвітниця була твердо переконана, що відродження нації починається з виховання дитини, в якому має враховуватися національний характер і задовольнятися українська душа. У статті „Справа народньої освіти на Україні” освітянка зазначала, що вітчизняна школа мусить „... знайомити дітей з рідною природою, побутом свого народу, географією України” [8, с. 62]. Діти, навчені рідною мовою, дивують своїми здібностями, своїми знаннями. Такі ж погляди на розвиток вітчизняної школи мали М.С. Грушевський, Б.Д. Грінченко [1] та інші українські педагоги.

Далі хочемо зазначити, що видатний український педагог Я.Ф. Чепіга відносив гуманістичну сутність вітчизняної школи до її ґрунтовних принципів. Він переконував, що школа має забезпечувати вільний розвиток дитини, розвивати її природні здібності, задовольняти бажання дітей вчитися, виховувати її почуття і нахили тощо [10, с. 25-28].

Цікавим щодо проблеми нашого аналізу є видання, присвячене саме гуманізації школи досліджуваного періоду. Автор (на жаль невідомий), порівнюючи освіту в Росії й у Західній Європі, переконує, що вітчизняна освіта „має бути більш практичною, ... більш національною і гуманістичною *в найширшому значенні слова*, ніж на Заході [2, с. 2]. Він закликає терміново вжити заходи до того, щоб школа була в благородному значенні слова школою *гуманістичною*, тобто вона повинна

виховувати любов до будь-якої праці, виховувати *справжніх людей*, свідомих громадян [2, с. 4-5].

Наостанок додамо, що чітко визначене гуманістичне спрямування мають дослідження педагогів II половини XIX століття щодо врахування при навчанні вікових особливостей дітей [9], а також здоров'язбереження учнів [11]. Остання робота – переклад відомого педагога В.І. Фармаковського, який був директором народних училищ різних губерній (у тому числі й у 1885-1895 рр. Херсонської), була дуже затребуваною й витримала, за нашими спостереженнями, 8 видань).

Які висновки можна зробити з даного ретроспективного аналізу? Вітчизняна педагогічна наука II половини XIX століття розробляла широке коло напрямів, які були пов'язані з розвитком не лише педагогічної теорії, а й шкільної практики. Виходячи з сучасного розуміння, маємо підстави стверджувати, що спрямування досліджень учених зазначеного періоду мало виразно окреслені гуманістичні риси: розвиток природних здібностей дитини, соціалізація, формування національної самосвідомості, моральності тощо. На нашу думку, подальших наукових пошуків потребують питання порівняльного аналізу діяльності різних типів навчальних закладів щодо їх впливу на розвиток вітчизняної початкової школи як освітньої системи гуманістичного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринченко Б. Цель народной школы / Б. Гринченко // Русский начальный учитель. – 1885. – № 5. – С. 295-298.
2. Гуманизм и реализм в русской школе. – Х., 1889. – 24 с.
3. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Ельницкий К.В. о воспитании : Золотой фонд педагогики / [сост.-ред. Фурсов А.П.]. – М. : Школьная Пресса, 2004. – 192 с.
5. Миропольский С. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе. Дидактические очерки / С. Миропольский. – СПб, 1890. – 72 с.
6. Нечепоренко Л.С. Професійно-педагогічна діяльність М.О. Корфа. Монографія/ Л.С. Нечепоренко, О.І. Попельнюх. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – 216 с.
7. Побірченко Н.С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (друга половина XIX – початок XX століття). – К.: Наук. світ, 2000. – 331 с.